

Іван Кірсанов

аспірант кафедри педагогіки і психології управління соціальними системами ім. академіка І. Зязюна, Національний технічний університет “Харківський політехнічний інститут”; Харків, Україна;

ORCID: <http://orcid.org/0009-0004-2587-7199>;

E-mail: ivanrazorb@gmail.com

МОЖЛИВОСТІ ТА ПРОБЛЕМИ У ВИВЧЕННІ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ У ВИЩІЙ ОСВІТІ

Анотація: розглянуто підходи до висвітлення сучасних теоретичних підходів до концептуалізації та дослідження феномену “емоційного інтелекту”, необхідних для успішної реалізації базових навичок формування ефективного емоційного інтелекту у студентів та аспірантів з усіх спеціальностей навчання у вищій освіті. Проаналізовано відповідну наукову літературу та проведено опитування експертів українських підприємств. Подано інформацію про змішані моделі визначення та дослідження емоційного інтелекту, а також проаналізовано деякі існуючі методики діагностики емоційного інтелекту. Отримано результати, які представлено у вигляді рекомендацій щодо трансформації теорії викладання у практичну площину для ефективного використання набутих навичок із етичного, безпечного та сучасного емоційного інтелекту майбутніми фахівцями-лідерами.

Ключові слова: емоційний інтелект; базові навички; теорія викладання; інноваційні освітні стратегії; практична площина; фахівці-лідери; етичність; безпечність.

Ivan Kirsanov

graduate student of the department of pedagogy and psychology of management of social systems of academician I. Zyazyun, National Technical University “Kharkiv Polytechnic Institute”; Kharkiv, Ukraine;

E-mail: ivanrazorb@gmail.com

OPPORTUNITIES AND PROBLEMS IN STUDYING EMOTIONAL INTELLIGENCE IN HIGHER EDUCATION

Abstract: approaches to the coverage of modern theoretical approaches to the conceptualization and research of the phenomenon of “emotional intelligence” necessary for the successful implementation of basic skills in the formation of effective emotional intelligence in students and graduate students from all specialties of education in higher education were considered. The relevant scientific literature was analyzed and experts were surveyed by Ukrainian enterprises. Information on mixed models of definition and study of emotional intelligence is provided, and some existing methods of diagnosing emotional intelligence are analyzed. The results, which are presented in the form of recommendations for the transformation of teaching theory into a practical plane for the effective use of acquired skills in ethical, safe and modern emotional intelligence by future leaders.

Key words: emotional intelligence; basic skills; teaching theory; innovative educational strategies; practical use; leading specialists; ethics; safety.

Ivan Kirsanov

An extended abstract of the paper on the subject of:

“Opportunities and problems in studying emotional intelligence in higher education”

Problem setting. *In recent years, many countries around the world and the European Union, in particular, have been actively investigating the problems of development and dissemination of innovations in the field of responsible and stable emotional intelligence (EI). Ukrainian scientists also study these urgent problems and make a significant contribution to the process of finding opportunities and eliminating problems in the study of emotional intelligence in higher education. The concept of emotional intelligence has been an area of study in the recent past in many disciplines, especially in Business research. It is often argued that people with a high level of emotional intelligence are better able to cope with difficult situations and circumstances.*

Therefore, the development of students' ability to understand and reflect on emotions which helps to achieve accurate judgments and take positive, constructive actions is relevant. Training of future specialists for and improve students' preparation in the field of in the course of emotional intelligence skills seems useful for solving important tasks in the future activity of an effective leader specialist.

Resent research and publication analysis. *The analysis of psychological and pedagogical sources shows that more and more researchers are studying ideas related to emotional intelligence, but even in the present, such research is only initially. Research conducted by scientists Daniel Goleman and Richard E. Boyatzis, more than 30 years ago, based on the study of the strengths of prominent leaders, revealed a close relationship between emotional intelligence, changes in management and insightful leadership.*

The concept of emotional intelligence and its impact on international cooperation is a topic of interest in various fields such as psychology, international relations, and organizational behavior. Emotional intelligence refers to the ability to recognize, understand, and manage one's own emotions as well as the emotions of others.

The issues of forming the emotional intelligence competence of students are reviewed in the studies of psychologists Peter Salovey and John Mayer (defined methodological foundations for the professional competence formation with the test SSEIT, which correlates more highly with IQ than any other EI test); Newman Martyn (developed the Emotional Capital Report is an exciting innovation in the ability to define and measure the key EI competencies related to leadership success within business domains); Howard Gardner, an American developmental psychologist from Harvard, (detailed the standard theories of intelligence, including IQ, and used them to develop a more detailed Theory of Multiple Intelligences); Hall, J.A. (applied EI to specific industries and made direct connections between EI and success in the workplace, providing tools to help individuals improve their EI while on the job); Bar-On R. (defined Trait-based EI as “a group of emotional self-perceptions situated at the lower levels of personality,” indicating that it was, essentially, an individual's self-perceptions of understanding emotional skills).

Paper objective. *The main objective of the article is to show the need and expediency of forming emotional intelligence in future leaders' specialists while studying at higher education institutions to achieve the highest level of efficiency of their work. It is necessary*

to solve the following challenges in order to achieve the intended objective, mainly: to improve the method of evaluation and monitoring of emotional intelligence of students and graduate students of universities of Ukraine; to determine the pedagogical conditions for the formation of a model of a modern specialist with a high level of emotional intelligence and formed skills of its use as a tool of self-management.

Paper main body. The possession of effective emotional intelligence skills by future leaders' experts is absolutely important now, because now during Russia's aggression against Ukraine the unstable emotional and psychological state of Ukrainian youth, very often requires correction and formation of appropriate skills for effective work after university graduation.

It is worth noting that training in the higher educational institutions is a stage of personality entry into a new macro and micro-environment. For many students, for the first time, the problem of socialization and adaptation of the individual in the new social environment, as well as sometimes internationalization, the need to communicate with the bearers of different social, ethnic, national norms. Students and graduate students are socialized conscious personalities, formed under the influence of the conditions in which they were brought up, with a certain life position, targeted attitudes and values. In addition, each of them has its own specific features: ethnic, national-psychological, psychophysiological, personal and others. During their studies in higher education institutions, they are influenced by inadequate mental and physical activity, feel natural discomfort, because there is a restructuring, a change in psychophysiological processes of personality.

The emotional intelligence test, which is a method of measuring overall emotional intelligence (EI), is defined based on the theoretical analysis of existing approaches regarding the emotional intelligence education. SSEIT was transformed for use in

the Ukrainian realities of today and adjusted to evaluate the national characteristics of international students studying at NTU "KhPI". The optimal number of objects and factors was also determined to achieve the highest level of transverse calculation efficiency. using four factors: the perception of emotions, the use of emotions, the management of their emotions and to manage emotions. SSEIT is devoted to the analysis and evaluation of the results obtained in order to correct them.

The motivational, personal, cognitive, procedural, reflective criteria for the formation of future students' emotional intelligence competence are determined based on the observations of students' academic and extracurricular activities, their self-assessment and expert evaluation. Quantitative and qualitative indicators of these criteria reflect changes in the formation of future students' emotional intelligence competence.

The analysis of the test answers indicates that students and graduate students consider it advisable to obtain deeper information about emotional intelligence, psychology and leadership skills in general in preparation for future activities. However, they do not have a full idea and a holistic concept of the importance of acquiring emotional intelligence skills that are necessary for the leaders' specialists, and that will, to some extent, influence the effectiveness of future activities.

Conclusions of the research. The results of the study made it possible to draw the following conclusions.

1. Defined appropriate directions for improving students' preparation in the field of emotional intelligence skills that are useful for solving such tasks as:

- assistance in solving the socio-psychological problems of Ukrainian students;
- formation of an atmosphere of tolerance and prevention of manifestations of xenophobia and extremism in educational institutions, educational research institutions;

- *improving the intercultural competence of all participants in the educational process;*

- *providing educators with the knowledge needed to create an educational environment that will help increase the number of students who will actively engage in postgraduate and doctoral studies;*

- *formation of a new outlook of students, based on peaceful, appropriate use of scientific achievements, care for the environment and the development of new scientific areas.*

2. *The thesis proposed by a four-factor model, which contains the following factors: understanding and regulation, positive*

influence, optimism and use, expands opportunities for measuring emotional intelligence Among students and graduate students of NTU “KPI”. Thus, the implementation and use of the proposed test will allow researchers and others to cooperate and develop practical and useful EI programs.

3. *It can be argued that the proposed four-factor model (four spheres of emotional intelligence: self-awareness, self-government, social and intercultural skills), will help students improve their interpersonal skills, communication and efficiency during educational activities, including group and team work.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. В останні роки у багатьох країнах всього світу та Європейського Союзу, зокрема, активно досліджуються проблеми розробки та розповсюдження інновацій у сфері відповідального та стійкого емоційного інтелекту. Роль емоційного інтелекту в сучасному освітньому процесі набуває все більшого значення, а емоційний інтелект як складова, стає важливим фактором успіху студентів і фахівців у різних сферах життя і кар'єри.

Останніми роками відбуваються реформаційні процеси і в освітній галузі України, спрямовані на досягнення рівня найкращих світових стандартів. Значним поступом стала поява стратегічного документа, Національної доктрини розвитку освіти, який заклав підвалини нової парадигми освіти — орієнтації на новий тип гуманістично-інноваційної освіти, її конкурентоспроможності в європейському та світовому просторах. У вимогах до фахівців відповідно до Стратегій розвитку вищої освіти України на 2021–2031 рр. та Державної національної програми “Освіта. Україна XXI століття” було наголошено на необхідності підготовки нової генерації викладачів із високим загальним рівнем педагогічної культури та емоційного

інтелекту, які б втілювали в життя основні принципи перебудови освіти, а саме: гуманізації, гуманітаризації, демократизації, етнізації, диференціації, індивідуалізації [8; 9; 10; 11; 15]. Саме тому розробка та розповсюдження інновацій у сфері відповідального та стійкого емоційного інтелекту серед студентів та аспірантів закладів вищої освіти є вкрай актуальною на сучасному етапі як передумова їх успішного життя й діяльності, реалізації лідерського потенціалу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій, у яких започатковано розв'язання цієї проблеми і на які спирається автор. Наукові публікації, присвячені різним аспектам вивчення концепцій, пов'язаних із емоційним інтелектом, а також стандартних теорій інтелекту, включаючи теорію емоційного та штучного інтелекту, висвітлені в роботах Майкла Белдока [18], Говарда Гарднера [23; 24], Бар-Она [17], Дж. Р. Казанова, Франциско Пейксиото та інших [20]. Системне дослідження щодо застосування емоційного інтелекту як однієї із визначальних якостей особистості фахівця-лідера здійснює Мартін Ньюман, який розробив “Звіт про емоційний капітал” (ЗЕК), найбільш відому та дієву технологію вимірювання рівня емоційного інтелекту, що забезпечує дійсне та надійне

вимірювання лідерського потенціалу на основі емоційного інтелекту. Таке дослідження (ЗЕК) дуже точно кількісно оцінює навички реципієнта за базовими емоційними компетенціями [29].

Детальні моделі особистості лідера, який має відповідальний та стійкий емоційний інтелект у вигляді сукупностей необхідних її рис і якостей запропонували Деніел Гоулман та Річард Е. Бояціс, які виявили, що наявність добре збалансованого масиву конкретних можливостей емоційного інтелекту фактично готує лідера для будь-яких жорстких викликів сучасності та запропонували технологію 360-градусного оцінювання, що містить систематичні, анонімні спостереження за особистою поведінкою людей, які працюють у команді, що найкращим чином допомагає спрогнозувати ефективність лідера та фактичної діяльності бізнесу [1; 2]. Даніель Гоулман та Річард Е. Бояціс, які виявили тісний зв'язок між емоційним інтелектом, змінами управління та прозорливим лідерством. Вони вважали, що для досягнення успіху, лідерам потрібно розвивати баланс сильних сторін у наборі компетенцій емоційного інтелекту [19; 25].

Також заслуговують на увагу дослідження американських психологів сучасності Р. Бояціс, Е. Маккі та Д. Гоулмана, котрі встановили взаємозв'язок між емоційним інтелектом та лідерськими якостями особистості [26]. Автори пояснюють, чому емоції, уміння розуміти та співпереживати допомагають, а не заважають лідеру керувати колективом. Вони також зосереджуються на тому, як розвинути навички емоційного лідерства в собі.

Дослідники Пітер Саловей та Джон Майер розробили спеціальний тест, який вимірював загальний емоційний інтелект [28]. Цей інструмент зосередився на тому, наскільки добре можна було контролювати власні емоції, зрозуміти та реагувати на емоції інших людей. Тест Майер-Саловей-

Карузо з емоційного інтелекту (тест MSCEIT), який є комерційно доступним продуктом, та найбільше корелює з поняттям коефіцієнту загального інтелекту (IQ), ніж будь-який інший тест із емоційного інтелекту [28].

Поняття емоційного інтелекту також стало предметом дослідження і у вітчизняних науковців. Зокрема найбільш відомими пошуковцями у цій сфері є В. Зарицька (модель розв'язання конфліктних ситуацій у процесі професійної діяльності, що виникають через наявність проблем, пов'язаних із виконанням професійно важливих завдань та особливостями взаємостосунків) [4]; Е. Носенко (модель емоційного інтелекту відповідно до рівня його сформованості та визначення форм відображення детермінантів у свідомості людини) [6]; Н. Коврига (розробка моделі емоційного інтелекту в контексті поєднання зовнішнього та внутрішнього світу особистості, до яких входять п'ять складників: сумлінність, відкритість до нового досвіду, емоційна стійкість, дружелюбність та екстраверсія) [7]; І. Матійків, М. Шпак (емоційний інтелект як основний аспект відображення реальності, яке формується та закріплюється протягом життя людини) [5; 16].

Аналіз психолого-педагогічних джерел засвідчує, що питанням розробки теоретико-методичних засад формування професійної компетентності фахівців майбутніх інженерів присвячені дослідження відомих українських науковців, таких як О. Романовський (обґрунтовано психолого-педагогічні умови формування емоційного інтелекту у майбутніх викладачів вищої школи) [13]; Т. Гура (визначені методичні основи формування фундаментальної складової емоційного фахівців-лідерів та здатність контролювати свої почуття та емоції та інших людей, розрізняти та використовувати цю інформацію для формування мислення та дії) [3]. Питанням формування відповідального емоційного

інтелекту студентів вищих навчальних закладів присвячені дослідження С. Резнік (сприйняття професійної спрямованості, професійного іміджу, організації партнерської взаємодії, інформаційної компетентності, професійної компетентності та викладацького лідерства) [14]; О. Ігнатюк (концептуальні засади формування інноваційного емоційного інтелекту підготовки майбутніх військових фахівців різних спеціальностей сектору безпеки, охорони, оборони в умовах освітніх трансформацій) [12] та багато інших. Таким чином, актуальність дослідження є очевидною, особливо у роботах вітчизняних вчених.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується дана стаття. Огляд відповідних досліджень і публікацій показує, що деякі аспекти емоційного інтелекту мають суттєвий вплив на якість навчання студентів [20]. Емоційний інтелект дозволяє студентам аналізувати та виявляти свої думки та почуття у вирішенні різних навчальних проблем, що допомагає їм ефективніше вчитися.

Однак, поки що, стандартний тест на визначення IQ залишається типовою метрикою для вимірювання будь-якого типу інтелекту. Слід зазначити, що в останні роки у зв'язку з зусиллями щодо оцінки впливу емоційного інтелекту на лідерство та досягнення успіху в бізнесі, помітна увага приділяється саме науковим дослідженням у сфері емоційного інтелекту [21, 22]. Саме тому, формування навичок із емоційного інтелекту у студентів та аспірантів під час навчання в українських університетах є дуже важливим та необхідним у контексті їх подальшої професійної діяльності в українській промисловості.

Однак, процес формування компетентностей із емоційного інтелекту майбутніх фахівців-лідерів, які навчаються в українських університетах ще не став предметом спеціального наукового

дослідження. Володіння навичками емоційного інтелекту є особливо необхідними для підготовки майбутніх фахівців-лідерів у будь-якій галузі економіки, які будуть відбудовувати Україну після закінчення жорсткої війни, яку розв'язала проти нашої держави російська федерація. Це буде сприяти вирішенню соціально-психологічних проблем українського студентства; формуванню атмосфери толерантності та профілактиці проявів ксенофобії та екстремізму у навчальних закладах; підвищенню міжкультурної компетенції всіх учасників навчального процесу; забезпеченню освітян знаннями, необхідними для створення освітнього середовища, яке буде сприяти збільшенню кількості студентів, які будуть активно займатися науковими дослідженнями в аспірантурі та докторантурі; формуванню нового світогляду студентів, заснованого на мирному, доцільному використанні наукових досягнень, турботі про навколишнє середовище і розвитку нових наукових напрямів.

Цю проблему найбільш доцільно вирішувати в процесі магістерської підготовки студентів та в процесі підготовки науковців рівня PhD, коли базові профільні знання вже сформовані під час навчання студентів на попередніх рівнях освітнього процесу. Таким чином розробка педагогічної технології формування навичок із емоційного інтелекту у студентів та аспірантів, які проходять навчання в українських університетах, є актуальною і має значне теоретичне та практичне значення.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета статті показати процес створення педагогічної технології формування емоційного інтелекту у майбутніх фахівців-лідерів під час навчання у закладах вищої освіти для досягнення найвищого рівня ефективності результатів їхньої роботи. Для досягнення означеної мети необхідно вирішити такі

завдання: удосконалити спосіб оцінювання та моніторингу емоційного інтелекту студентів та аспірантів університетів України; обґрунтувати педагогічні умови формування моделі сучасного фахівця з високим рівнем емоційного інтелекту та сформованими навичками його застосування як інструменту самоуправління; провести аналіз різних емоційних та інтелектуальних компонентів, які мають вплив на ефективність діяльності майбутнього фахівця.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Кафедра педагогіки і психології управління соціальними системами імені академіка І. А. Зязюна Національного технічного університету “Харківський політехнічний інститут” (НТУ “ХПІ”) приділяє велику увагу дослідженням, пов’язаним із важливістю володіння ефективними навичками емоційного інтелекту майбутніми фахівцями-лідерами.

Це є надзвичайно важливим саме зараз, тому що під час агресії росії проти України нестабільний емоційний та психологічний стан української молоді — майбутніх фахівців-лідерів, дуже часто потребує корекції та формування відповідних навичок для ефективної роботи після закінчення університету та відбудови нашої країни. Крім того, навчання у ЗВО — це етап входження особистості до нового макро- та мікросередовища. Для багатьох студентів вперше виникає проблема соціалізації та адаптації особистості у новому соціальному середовищі, а також іноді й інтернаціоналізації, необхідності комунікації з носіями різних соціальних, етнічних, національних норм. Студенти і аспіранти — це соціалізовані свідомі особистості, сформовані під впливом тих умов, в яких вони виховувалися, з визначеною життєвою позицією, цільовими установками та ціннісними орієнтирами. Крім того, кожен із них має

свої специфічні особливості: етнічні, національно-психологічні, психофізіологічні, особистісні та інші. Протягом навчання у закладах вищої освіти вони перебувають під впливом неадекватного психічного та фізичного навантаження, відчувають природний дискомфорт, тому що відбувається перебудова, зміна психофізіологічних процесів особистості.

Отже, враховуючи усе сказане, зазначимо, що рівень емоційного інтелекту студента та аспіранта як майбутнього фахівця-лідера, є надзвичайно важливим у його професійній діяльності.

Серед українських та міжнародних студентів, які навчаються в НТУ “ХПІ” на рівні бакалаврату, магістерському рівні та на рівні післядипломної діяльності (аспірантура) було проведено дослідження, яке мало на меті підтвердити результативність використання загальноприйнятого тесту емоційного інтелекту Schutte (SSEIT). Відповідно до мети наукового дослідження ми використали “Методику діагностики емоційного інтелекту” Н. Холла з наступною обробкою й аналізом результатів. Розроблений опитувальник мав на меті визначення особливості емоційної регуляції рольової поведінки студентів та аспірантів технічного університету, зокрема здатності до розпізнавання емоцій, самомотивації, обізнаності в емоціях, емпатії та керування емоціями. Опитувальник містить 30 запитань, які стосуються емоційної обізнаності; управління власними емоціями; самомотивації; емпатії [27].

Емпіричне дослідження було проведене на вибірці 216 респондентів — студентів та аспірантів НТУ “ХПІ”, які навчаються за 15 різними програмами, включаючи спеціальності з гуманітарних, природничих та прикладних наук, 196 з яких — чоловіки, 20 — жінки. Крім українських студентів і аспірантів, у тестуванні приймали участь студенти та

аспіранти з 5 країн, включаючи Китай, Пакистан, Єгипет, Ліван, Туреччина, Туркменістан. Усі студенти та аспіранти, які увійшли до вибірки, добре володіють англійською мовою. Для реєстрації, запрошені студенти, аспіранти та експерти українських підприємств мали заповнити свої спеціально розроблені он-лайн профілі, у зв'язку з дослідженням та погодитися брати участь у наданні доступу до вмісту анкети. Опитування відбувалось дистанційно за допомогою використання google-forms, з урахуванням викликів сьогодення. Репрезентативність вибірки забезпечено методом квот.

Опрацювавши результати проведеного дослідження, було з'ясовано, що загальний показник рівня емоційного інтелекту у студентів та аспірантів технічного університету не є розвиненим. Отже, у 88% опитуваних рівень емоційного інтелекту низький, а у 12% — середній інтегративний показник. Високих показників не було зафіксовано.

Це свідчить про відносно низький рівень здатності керувати емоційною сферою на базі прийняття рішень та нездатність аналізувати не тільки свої емоції, почуття та переживання, а й у розпізнаванні емоційних станів оточуючих. Тільки 12% респондентів можна охарактеризувати тим, що вони відносно добре розуміють свій та чужий психоемоційний стан та здатні керувати своїми емоціями.

Також для застосування було обрано тест SSEIT саме тому, що SSEIT є одним із найнадійніших інструментів для оцінки емоційного інтелекту, у багатьох різноманітних ситуаціях, для різних національностей чи культур. Крім того, метою цього дослідження було визначити основну факторну структуру SSEIT в українському контексті [30].

Тест емоційного інтелекту Шутте (SSEIT) — це метод вимірювання загального емоційного інтелекту (EI), за допомогою використання чотирьох

факторів: сприйняття емоцій, використання емоцій, управління своїми емоціями та управління емоціями інших [30]. SSEIT вимірюється загальними балами від 33 до 165, відповідно, більш високі бали вказують на вищий емоційний інтелект. SSEIT було трансформовано для використання в українських реаліях сьогодення та скориговано для оцінювання національних особливостей міжнародних студентів, які навчаються в НТУ “ХПІ”; також була визначена оптимальна кількість предметів та факторів, для досягнення найвищого рівня ефективності обрахування за допомогою поперечного опитування.

Для вимірювання емоційного інтелекту також було використано “опитувальник самозвітування” або “анкета зі самозвітування”, які передбачають, що студенти оцінюють себе за допомогою спеціально розробленої анкети. Анкети з самозвітування є дуже популярними, оскільки їх простіше розробити та реалізувати, ніж інші засоби вимірювання. У пропозованих анкетах оцінювання емоційного інтелекту здійснювалося на основі п'яти компонентів, вимірювання здійснювалося за 5-бальною шкалою Лайкерта від 1 до 5, з оцінкою: 5, 28 та 33, тому що анкета містила 33 пункти в цілому. Перед впровадженням три експерта з числа викладачів-професорів ретельно розглянули всі елементи анкети та затвердили їх для використання, тому можна вважати, що дослідницький підхід до структури факторів у поточній вибірці був повністю реалізований.

Анкета була підготовлена англійською мовою і була впроваджена онлайн серед студентів та аспірантів. Всім було надіслано відповідне інтернет-посилання за допомогою програми Office-365, яка офіційно використовується для проведення навчального процесу в НТУ “ХПІ”. При відповіді на кожне запитання респонденти повинні були вибирати один із чотирьох варіантів відповідей: “Так”,

*ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ
ВИЩОЇ ОСВІТИ ТА ЇЇ ЗМІСТУ*

“Ні”, “Іноді”, “Не знаю”. Такий порядок проведення анкетування виключав угадування респондентом відповіді, яку очікує від нього опитувач, і дозволяв

встановити рівень впевненості у правильності відповіді на кожне із базових питань. Нижче наведено частину аналізу отриманих відповідей (табл.1).

Таблиця 1

Деякі відповіді студентів і аспірантів НТУ “ХПІ” на запитання анкети

№п/п	Проблема	Відповіді респондентів (%)			
		Так	Ні	Іноді	Не знаю
1	Необхідність вивчення навчального курсу з емоційного інтелекту в ЗВО України	28	10	46	16
2	Наявність знань у студентів і аспірантів щодо емоційного інтелекту, які є необхідними для майбутніх фахівців-лідерів	20	25	15	40
3	Залежність ефективності роботи фахівця від навичок із емоційного інтелекту	10	20	55	15
4	Доцільність більш глибокого вивчення навчальних курсів, пов’язаних із отриманням знань у галузі відповідального емоційного інтелекту та формування відповідних навичок	62	8	10	10
5	Наявність емоційної обізнаності	22	40	30	8
6	Наявність знань у студентів і аспірантів щодо управління емоціями	10	58	10	22
7	Наявність навичок у студентів і аспірантів щодо самомотивації	7	41	32	10
8	Наявність навичок у студентів і аспірантів щодо розпізнавання емоцій інших	28	41	10	21

Наведений зразок структури відповідей свідчить про те, що студенти і аспіранти вважають за доцільне отримання більш глибокої інформації щодо навичок із емоційного інтелекту, психології та лідерства взагалі у процесі підготовки до майбутньої діяльності. Однак, у них не має повного уявлення та цілісної концепції стосовно важливості щодо набуття навичок із емоційного інтелекту, які є необхідними для фахівців-лідерів, і що буде, певною мірою, впливати на ефективність майбутньої діяльності.

Так, середній рівень емоційної обізнаності діагностовано у 46 % респондентів, 32 % володіють високим рівнем, та у 22 % низький рівень. Особистості з високими показниками за цією шкалою характеризуються здатністю добре розуміти як свій емоційний стан, так і оточуючих. Крім того, можна зазначити, що 42 % опитаних продемонстрували середній рівень емпатії (людина тримає під

контролем свої почуття, думки, емоції); 37 % — високий (люди схильні співпереживати як близьким, так і стороннім людям); 21 % — низький (труднощі у спілкуванні).

Статистичний аналіз даних, проводився за допомогою відомих, загально прийнятих методів, які використовуються для надійного вимірювання придатності моделі для даних та визначення факторів, що лежать в основі певного вимірювального інструментарію, а саме: 1) EFA — дослідницький факторний аналіз — це методики, які використовуються для виявлення структури спостережуваних даних та виявлення конструкцій, що породжують спостережувані явища; 2) коефіцієнти кореляції та інші.

Аналіз відповідей за пропонуваними питаннями підтверджує актуальність розробки методологічних питань із вивчення емоційного інтелекту в

Україні, дослідженнями яких займаються все більше вчених. Здатність цієї теми інтегрувати природничо-наукові, технічні та соціогуманітарні науки становить особливу цінність.

Висновки з даного дослідження та перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Результати аналізу отриманих даних дозволили зробити наступні висновки.

1. Підтверджено тезу про недостатню інформованість студентів, які навчаються у закладах вищої освіти України, щодо проблем, значущості та перспективних напрямків вивчення емоційного інтелекту.

2. Визначено доцільні напрями вдосконалення підготовки студентів в сфері формування навичок із емоційного інтелекту, що є корисним для розв'язання таких завдань, як:

1) формування навичок із адаптації до змін. Стійкий емоційний інтелект допомагає людям адаптуватися до змін і викликів, що є особливо актуальним у швидко змінюваному світі;

2) покращення психічного здоров'я. В умовах стресу та невизначеності, пов'язаних із сучасним життям, розвиток стійкого емоційного інтелекту допомагає людям управляти своїми емоціями, що позитивно впливає на психічне здоров'я;

3) підвищення міжкультурної компетенції всіх учасників навчального процесу;

4) забезпечення освітян знаннями з емоційного інтелекту, необхідними для створення освітнього середовища, що буде сприяти збільшенню кількості студентів, які будуть активно займатися науковими

дослідженнями в аспірантурі та докторантурі;

5) формування нового світогляду студентів, заснованого на мирному, доцільному використанні наукових досягнень, турботі про навколишнє середовище і розвитку нових наукових напрямів.

3. Підтверджено тезу, що пропонується технологія, розширює можливості для вимірювання емоційного інтелекту серед студентів та аспірантів НТУ "ХП" та може бути інтегрована в освітні програми, що сприятиме формуванню емоційно-компетентної особистості майбутніх фахівців.

4. Доведено, що пропонується модель (чотири сфери емоційного інтелекту: самосвідомість, самоуправління, соціальні та міжкультурні навички), допоможе студентам покращити свої міжособистісні навички, спілкування та ефективність під час навчальних заходів, включаючи групову та командну роботу.

Подальший розвиток даного дослідження вбачаємо у розробці системи педагогічних технологій щодо впровадження програм розвитку емоційного інтелекту на різних спеціальностях технічних університетів, а також у подальшій розробці способу оцінки та моніторингу емоційного інтелекту студентів та аспірантів, що дозволить покращити виховання покоління молоді, яка буде мобільною на ринку праці, здатною робити особистісний духовно-світоглядний вибір, матиме необхідні знання, навички й компетентності для навчання протягом життя.

Список літератури:

1. Гоулман Д. Емоційний інтелект. Харків: Віват, 2018. 512 с.

2. Гоулман Д., Бояціс Р., Маккі Е. Емоційний інтелект лідера. *Наш формат*. 288 с.

3. Гура Т., Семке Н. Михайличенко В. Content characteristic of

emotional intelligence features of future leaders. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Психологія*. 2021. Т. 32 (71), № 5. С. 124–131.

4. Зарицька В. Емоційний інтелект як складова готовності особистості до професійної діяльності. *Вісник Харківського національного педагогічного*

університету ім. Г. Сковороди. Серія "Психологія". 2014. № 49. С. 42–51.

5. Матійків І. Тренінг емоційної компетентності: навч.-метод. посібник. Київ: Педагогічна думка, 2012. 112 с.

6. Носенко Е., Коврига Н. Емоційний інтелект як інтегральна особистісна властивість. *Практична психологія та соціальна робота*. 2008. № 9. С. 22–30.

7. Носенко Е., Коврига Н. Емоційний інтелект: концептуалізація феномену, основні функції: монографія. Київ: Вища школа, 2003. 126 с.

8. Президент України. (25, червня 2013). Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року. № 344. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/344/2013>.

9. Радчук Г. Шляхи модернізації вищої освіти в контексті євроінтеграції. *Матеріали регіонального науково-практичного семінару*. 2008. 84 с.

10. Реформа освіти в Україні. Інформаційно-аналітичне забезпечення. *Зб. тез доп. III Міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 28 жовтня 2021*. Київ: ДНУ "Інститут освітньої аналітики", 2021. 360 с.

11. Роль соціального та емоційного інтелекту як найважливіших soft-skills XXI століття в освітньому процесі. *Матеріали всеукраїнського науково-педагогічного підвищення кваліфікації, 6 березня–16 квітня 2023*. Одеса: Видавничий дім "Гельветика", 2023. 472 с.

12. Романовський О., Ігнатюк О., Резнік С., Солодовник Т. Педагог очима студентів: сприйняття професійної спрямованості, професійного іміджу, організації партнерської взаємодії, інформаційної компетентності, професійної компетентності та викладацького лідерства. *Теорія і практика управління соціальними системами: філософія, психологія, педагогіка, соціологія*. 2023. № 1. С. 3–23.

13. Романовський О., Романовська О., Черкашина Т. Психолого педагогічні умови формування емоційного інтелекту у майбутніх викладачів вищої

школи. *Теорія і практика управління соціальними системами*. 2021. № 2. С. 3–24. doi: 10.20998/2078-7782.2021.2.01.

14. Романовський О., Ігнатюк О., Резнік С., Солодовник Т. Концептуальні засади інноваційного стратегічного напрямку підготовки майбутніх військових фахівців різних спеціальностей сектору безпеки, хорони, оборони в умовах освітніх трансформацій. *Теорія і практика управління соціальними системами*. 2021. № 4. С. 47–58. URL: <http://tipus.khpi.edu.ua/> doi:10.20998/2078-7782.2021.4.08.

15. Стратегія реформування освіти в Україні. *Рекомендації з освітньої політики*. Київ: "К.І.С.", 2003. 296 с.

16. Шпак М. Емоційний інтелект в контексті сучасних психологічних досліджень. *Психологія особистості*. 2011. № 1. С. 282–288.

17. Bar-On R. The Bar-On model of emotional-social intelligence (ESI). *Psicothema*. 2006. Vol. 18, pp. 13–25.

18. Beldoch, M Sensitivity to expression of emotional meaning in three modes of communication. In Davitz JR, et al. (eds.). *The Communication of Emotional Meaning*. McGraw-Hill. 1964. pp. 31–42.

19. Boyatzis R., Yeganeh B. Mindfulness. *Leadership Excellence*. 2012. No. 29. pp. 3–4.

20. Casanova J., Almeida L., Peixoto F., Ribeiro R., Marôco J. Academic expectations questionnaire: a proposal for a short version. *SAGE Open* 9. 2019. pp. 1–10. doi: 10.1177/2158244018824496.

21. Chan L., Idris N. Validity and reliability of the instrument using exploratory factor analysis and cronbach's alpha. *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*. 2017. Vol. 7, no. 10 pp. 400–410, doi: 10.6007/IJARBS/v7-i10/3387.

22. MacCann C., Jiang Y. Emotional intelligence predicts academic performance:

- A meta-analysis. *Psychological Bulletin*. 2020. No. 146 (2), pp. 150–186.
23. Gardner H. *Frames of Mind. The Theory of Multiple Intelligences*. New York: Basic Books, 2011.
24. Gardner H., Moran S. The science of multiple intelligences theory: a response to Lynn Waterhouse. *Educational Psychologist*. 2006. pp.227–232, doi: 10.1207/s1532p4104_2.
25. Goleman, D. *Learning to Lead With Emotional Intelligence. Primal Leadership*. Boston: Harvard Business School Press, 2008. 300 p.
26. Goleman D. *Emotional Intelligence. Why it Can Matter More than IQ*. New York. New York: Bantam, 2005.
27. Hall J. *Nonverbal sex differences. Communication accuracy and expressive style*. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1984.
28. Mayer J., Salovey P., Caruso D. Target articles: emotional intelligence: theory, findings, and implications. *Psychological Inquiry: an International Journal for the Advancement of Psychological Theory*. 2004. Vol. 15, issue 3. pp.197–215, doi: 10.1207/s15327965pli1503_02.
29. Newman, M. *The Mindfulness Book. Practical Ways to Lead a More Mindful Life*. LID, 2016. 128 p.
30. Schutte N., Malouff J., Bhullar N. The assessing emotions scale. *Assessing Emotional Intelligence*. 2009. pp. 119–134, doi: 10.1007/978-0-387-88370-0_7.
- Vernadskoho. *Seriia: Psykholohiia*. 2021. Vol. 32 (71), no 5. pp. 124–131.
4. Zarytska V. Emotsiynyi intelekt yak skladova hotovnosti osobystosti do profesiinoi diialnosti [Emotional intelligence as a component of a person's readiness for professional activity]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu im. H. Skovorody. Seriia "Psykholohiia"*. 2014. No 49. pp. 42–51.
5. Matiikiv I. *Treninh emotsiinoi kompetentnosti [Emotional competence training]*. Navch.-metod. posibnyk. Kyiv: Pedahohichna dumka, 2012. 112 p.
6. Nosenko E., Kovryha N. Emotsiynyi intelekt yak intehralna osobystisna vlastyvist [Emotional intelligence as an integral personality trait]. *Praktychna psykholohiia ta sotsialna robota*. 2008. No 9. pp. 22–30.
7. Nosenko E., Kovryha N. *Emotsiynyi intelekt: kontseptualizatsiia fenomenu, osnovni funktsii [Emotional intelligence: conceptualization of the phenomenon, main functions]*. Monohrafiia. Kyiv: Vyshcha shkola, 2003. 126 p.
8. Prezydent Ukrainy. (25, chervnia 2013). Pro Natsionalnu stratehiu rozvytku osvity v Ukraini na period do 2021 roku [On the National Strategy for the Development of Education in Ukraine until 2021]. No 344. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/344/2013>.
9. Radchuk H. Shliakhy modernizatsii vyshchoi osvity v konteksti yevrointehratsii [Ways to modernize higher education in the context of European integration]. *Materialy rehionalnoho naukovopraktychnoho seminaru*. 2008. 84 p.
10. Reforma osvity v Ukraini. Informatsiino-analitychne zabezpechennia [Education reform in Ukraine. Information and analytical support]. *Zb. tez dop. III Mizhnar. nauk.-prakt. konf., m. Kyiv, 28 zhovtnia 2021*. Kyiv: DNU "Instytut osvithoi analityky", 2021. 360 p.
11. Rol sotsialnoho ta emotsiinoho intelektu yak naivazhlyvishykh soft-skills XXI stolittia v osvithomu protsesi [The role of

social and emotional intelligence as the most important soft-skills of the XXI century in the educational process]. *Materialy vseukrainskoho naukovo-pedahohichnoho pidvyshchennia kvalifikatsii, 6 bereznia–16 kvitnia 2023*. Odesa: Vydavnychi dim “Helvetyka”, 2023. 472 p.

12. Romanovskyi O., Ihnatiuk O., Reznik S., Solodovnyk T. Pedahoh ochyma studentiv: spryiniattia profesiinoi spriamovanosti, profesiinoho imidzhu, orhanizatsii partnerskoi vzaiemodii, informatsiinoi kompetentnosti, profesiinoi kompetentnosti ta vykladatskoho liderstva [A teacher through the eyes of students: perception of professional orientation, professional image, organization of partnership, information competence, professional competence and teaching leadership]. *Teoriia i praktyka upravlinnia sotsialnymi systemamy: filosofii, psykhohiia, pedahohika, sotsiolohiia*. 2023. No 1. pp. 3–23.

13. Romanovskyi O., Romanovska O., Cherkashyna T. Psykholoho pedahohichni umovy formuvannia emotsiinoho intelektu u maibutnikh vykladachiv vyshchoi shkoly [Psychological and pedagogical conditions for the formation of emotional intelligence in future teachers of higher education]. *Teoriia i praktyka upravlinnia sotsialnymi systemamy*. 2021. No 2. pp. 3–24. doi: 10.20998/2078-7782.2021.2.01.

14. Romanovskyi O., Ihnatiuk O., Reznik S., Solodovnyk T. Kontseptualni zasady innovatsiinoho stratehichnoho napriamu pidhotovky maibutnikh viiskovykh fakhivtsiv riznykh spetsialnostei sektoru bezpeky, khorony, oborony v umovakh osvity transformatsii [Conceptual foundations of an innovative strategic direction of training future military specialists in various specialties of the security, burial, and defense sector in the context of educational transformations]. *Teoriia i praktyka upravlinnia sotsialnymi systemamy*. 2021. No 4. pp. 47–58. Available at: <http://tipus.khpi.edu.ua/> doi:10.20998/2078-7782.2021.4.08.

15. Stratehiiia reformuvannia osvity v Ukraini [Strategy for reforming education in Ukraine]. *Rekomendatsii z osvithoi polityky*. Kyiv: “K.I.S.”, 2003. 296 p.

16. Shpak M. Emotsiinyi intelekt v konteksti suchasnykh psykhohichnykh doslidzhen [Emotional intelligence in the context of modern psychological research]. *Psykhohiia osobystosti*. 2011. No 1. pp. 282–288.

17. Bar-On R. The Bar-On model of emotional-social intelligence (ESI). *Psicothema*. 2006. Vol. 18, pp. 13–25.

18. Beldoch, M Sensitivity to expression of emotional meaning in three modes of communication. In Davitz JR, et al. (eds.). *The Communication of Emotional Meaning*. McGraw-Hill. 1964. pp. 31–42.

19. Boyatzis R., Yeganeh B. Mindfulness. *Leadership Excellence*. 2012. No. 29. pp. 3–4.

20. Casanova J., Almeida L., Peixoto F., Ribeiro R., Marôco J. Academic expectations questionnaire: a proposal for a short version. *SAGE Open* 9. 2019. pp. 1–10. doi: 10.1177/2158244018824496.

21. Chan L., Idris N. Validity and reliability of the instrument using exploratory factor analysis and cronbach’s alpha. *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*. 2017. Vol. 7, no. 10 pp. 400–410, doi: 10.6007/IJARBS/v7-i10/3387.

22. MacCann C., Jiang Y. Emotional intelligence predicts academic performance: A meta-analysis. *Psychological Bulletin*. 2020. No. 146 (2). pp. 150–186.

23. Gardner H. Frames of Mind. *The Theory of Multiple Intelligences*. New York: Basic Books, 2011.

24. Gardner H., Moran S. The science of multiple intelligences theory: a response to Lynn Waterhouse. *Educational Psychologist*. 2006. pp.227–232, doi: 10.1207/s1532p4104_2.

25. Goleman, D. Learning to Lead With Emotional Intelligence. *Primal Leadership*. Boston: Harvard Business School Press, 2008. 300 p.

26. Goleman D. Emotional Intelligence. *Why it Can Matter More than IQ*. New York. New York: Bantam, 2005.
27. Hall J. Nonverbal sex differences. *Communication accuracy and expressive style*. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1984.
28. Mayer J., Salovey P., Caruso D. Target articles: emotional intelligence: theory, findings, and implications. *Psychological Inquiry: an International Journal for the Advancement of Psychological Theory*. 2004. Vol. 15, issue 3. pp. 197–215, doi: 10.1207/s15327965pli1503_02.
29. Newman, M. The Mindfulness Book. *Practical Ways to Lead a More Mindful Life*. LID, 2016. 128 p.
30. Schutte N., Malouff J., Bhullar N. The assessing emotions scale. *Assessing Emotional Intelligence*. 2009. pp. 119–134, doi: 10.1007/978-0-387-88370-0_7.

Стаття надійшла до редколегії 16.08.2024